

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

A stylized map of Ukraine is centered on the page. The map is filled with various images representing different regions and aspects of development, such as buildings, people, and natural landscapes. The map is colored in shades of blue, green, and orange.

СТРАТЕГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

№2-2014

КИЇВ-2014

Національний інститут стратегічних досліджень продовжує серію щоквартальних випусків стратегічного моніторингу розвитку регіонів України. Випуски готуються регіональними філіалами Інституту у містах Донецьку, Дніпропетровську, Львові, Одесі, та Харкові.

Моніторинг здійснюється з метою аналітико-прогнозного забезпечення реалізації стратегії регіонального розвитку та регіональної політики України.

Об'єктом моніторингу є тенденції соціально-економічного розвитку регіонів, ключові управлінські рішення органів влади регіонального і місцевого рівнів та завдання щодо реформування основних сфер суспільного життя у регіонах.

Черговий випуск моніторингу складається з двох частин («Особливості соціально-економічного розвитку регіонів з початку 2014 року» та «Економіка регіонів: реакція на виклики»).

ЗМІСТ

ЧАСТИНА I. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ З ПОЧАТКУ 2014 РОКУ	4
Дніпропетровська область	4
Донецька, Луганська області	7
Львівська область.....	9
Одеська, Миколаївська, Херсонська області.....	12
Харківська область	17
ЧАСТИНА II. ЕКОНОМІКА РЕГІОНІВ: РЕАКЦІЯ НА ВИКЛИКИ	20
Соціально-економічний розвиток Сходу України в умовах бойових дій	20
Пріоритети соціальної інтеграції мігрантів, забезпечення працевлаштування та підтримки підприємництва у західних регіонах	24
Розвиток територій Українського Причорномор'я: нові виклики і можливості після анексії Криму	27

ЧАСТИНА І.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ З
ПОЧАТКУ 2014 РОКУ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

Позитивними тенденціями розвитку Дніпропетровської області у січні-травні 2014 р. були наступні:

- виробництво *продукції сільського господарства* зросло на 9,4 %; темпи приросту були приблизно однаковими як для сільськогосподарських підприємств, так і для господарств населення. Загальний обсяг реалізованої сільськогосподарськими підприємствами власно виробленої продукції збільшився на 37,9 %, у т.ч. продукції рослинництва – в 1,9 разу, продукції тваринництва – на 4,2 %. У структурі реалізації частка продукції тваринництва складала 51 %, рослинництва – 49 %;

- підприємствами області було виконано *будівельних робіт* на суму 1285,6 млн грн, що на 0,6 % більше, ніж у січні-травні 2013 р. На виконання завдання Уряду триває робота з формування Єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов. За рішенням Міжвідомчої комісії Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України у 2014 р. в області буде продовжено реалізацію програми здешевлення вартості іпотечних кредитів на 10 об'єктах (198 квартир);

- Дніпропетровська область залишається лідером щодо реалізації інвестиційної політики. Це перш за все стосується залучення *прямих іноземних інвестицій*, де Дніпропетровщина впевнено посідає чільне місце серед регіонів, поступаючись лише м. Києву. При цьому, у січні-березні 2014 р. в економіку Дніпропетровщини іноземними інвесторами додатково вкладено 103,1 млн дол. США прямих інвестицій. Тим не менше, нестабільна ситуація у країні та активізація протистояння у сусідніх регіонах спричинила масштабний відплив іноземного капіталу з Дніпропетровщини (загальні втрати регіону склали 747,9 млн дол.). На минулорічному рівні залишився обсяг освоєних капітальних інвестицій, зменшившись у першому кварталі 2014 р. на 0,9 % (освоєно 3,87 млрд грн);

- у червні 2014 р. доходи загального фонду *зведеного бюджету* області склали 1829,9 млн грн. У порівнянні з червнем 2013 р. доходи місцевих бюджетів збільшилися на 60,2 млн грн (на 8,9 %) та склали 738,5 млн грн. Всього за січень-червень поточного року до загального та спеціального фондів зведеного бюджету області надійшло 15 012,8 млн грн;

- поступово зростає середньомісячна номінальна *заробітна плата* штатних працівників (у січні-травні 2014 р. вона становила 3450 грн, що на 6,2 % більше, ніж за цей же період 2013 р.);

- загалом стабільною залишається ситуація на ринку праці. Станом на 1 червня 2014 р. чисельність безробітних склала 31,3 тис. осіб, в числі яких 58,8 % – жінки, 42,8 % – особи у віці до 35 років. Зростання безробіття у порівнянні з попередніми періодами відсутнє. Навантаження безробітного населення на одне вільне робоче місце на кінець травня 2014 р., як і рік тому, становило 4 особи.

Водночас, негативними тенденціями розвитку Дніпропетровської області у січні-травні 2014 р. були такі:

- спад у *виробництві промислової продукції* (на 6,2 %), включаючи переробну (на 13,2 %) та добувну (на 2,2 %) промисловість. Серед профільних видів переробної

промисловості найбільший спад виробництва зафіксовано у машинобудуванні (на 37,8 %), легкій промисловості (на 28,8 %), металургії (на 23,7 %), хімічній промисловості (на 7,1 %). Скорочення випуску продукції у машинобудуванні пов'язане з падінням обсягів виробництва електричного устаткування (на 48 %) та транспортних засобів (на 45,2 %). У добувній промисловості основним чинником скорочення виробництва стало зменшення видобутку металевих руд (на 3,2 %). У той же час, досягнуто збільшення обсягів виробництва коксу газового (на 4,5 %) та продуктів нафтопереробки (на 6,7 %). Зростання виробництва також зафіксовано у випуску пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції (на 5,7 %);

- попри те, що сальдо *зовнішньої торгівлі товарами* залишається позитивним, для регіону характерне стрімке скорочення обсягів зовнішньої торгівлі. Так, обсяг експорту товарів склав у січні-квітні 2883,1 млн дол. США, імпорту – 1370,5 млн дол.; проти відповідного періоду 2013 р. експорт зменшився на 16,5 %, імпорт – на 22,6 %. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило за цей період 1512,6 млн дол. США (у січні-квітні 2013 р. – 1680 млн дол. США);

- зафіксовано прояви погіршення показників роботи *транспорту*. Так, протягом січня-травня транспортними підприємствами Дніпропетровщини перевезено 45,5 млн т вантажів (на 1,0 % менше, ніж у січні-травні 2013 р.). Послугами пасажирського транспорту області скористались 207,3 млн осіб, що на 7,4 % менше, ніж торік;

- відбувається помітне *зростання споживчих цін*: у травні 2014 р. до квітня – на 3,8 %, з початку року – на 10,5 %. У травні вагомий вплив на формування зростаючого індексу споживчих цін мало подорожчання природного газу. Тарифи на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива підвищилися на 12,4 %. У сфері охорони здоров'я ціни зросли на 3 %, у т.ч. на фармацевтичну продукцію – на 5,7 %, амбулаторні послуги – на 2,8 %;

- упродовж січня-квітня 2014 р. загальна сума *заборгованості з виплати заробітної плати* в області збільшилась з 7 млн грн до 81,4 млн грн, що відповідає 2,5 % фонду оплати праці, нарахованого за квітень 2014 р.

Ключовими проблемами та ризиками для економіки Дніпропетровської області, що посилюються протягом періоду з початку року, є такі.

1. Очікується зниження обсягу освоєних інвестицій з усіх джерел та, відповідно, недосягнення прогнозних показників «Комплексної стратегії розвитку регіону до 2015 р.». На рівні керівництва області зазначену проблему пропонується вирішити завдяки активізації залучення іноземних інвестицій, оскільки імідж регіону як осередку стабільності і території безпечного господарювання залишається незмінним навіть в умовах ескалації конфлікту на Сході України. *Протягом першого півріччя Дніпропетровську область з метою започаткування інвестиційних проектів відвідали 18 делегацій іноземних держав та міжнародних організацій.*

2. Прогнозується збереження тенденції скорочення випуску промислової продукції, зокрема, у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, що пов'язане з падінням продажу металопродукції на ринках країн СНД та зниженням світових цін на металопродукат. Виходом із ситуації може бути пошук нових ринків збуту та збільшення частки внутрішнього споживання металу.

3. Значною залишається кількість збиткових підприємств. Зважаючи на це, у області започатковано моніторинг виконання основних показників фінансових планів державних підприємств та фінансової ситуації на ключових приватних підприємствах.

Очікування економічної динаміки регіону. Аналіз попередніх підсумків функціонування господарського комплексу Дніпропетровщини дозволяє спрогнозувати економічну динаміку регіону протягом усього року.

1. Завдяки очікуваному рекордному врожаю зернових та олійних культур, сприятливій кон'юктурі на світових ринках та зважаючи на спрощення умов зовнішньої торгівлі

внаслідок укладання Угоди по Асоціацію України з ЄС, очікується зростання виробництва та реалізації сільгосппродукції, продукції харчової та переробної промисловості.

2. Загальний обсяг валового регіонального продукту Дніпропетровщини прогнозується на рівні попереднього року, оскільки зростання у сільгоспвиробництві компенсує падіння промислового виробництва.

3. Приріст обсягу реалізації промислової продукції у фактичних цінах за підсумками року буде нульовим внаслідок скорочення попиту на продукцію ключових галузей регіональної економіки (металургія, машинобудування). Частково компенсувати спад у цих галузях спроможна сфера виробництва і розподілу електроенергії. Відновлення позитивної динаміки у металургії (а отже – і у добуванні металевих руд) безперечно залежить від можливості швидкого врегулювання збройного конфлікту на Сході. Розширення внутрішнього ринку металу пов'язуватиметься з початком масштабних відновлювальних робіт на пошкоджених об'єктах у зоні бойових дій.

4. Стабільна суспільно-політична ситуація в регіоні є передумовою для активізації підприємницької діяльності, насамперед, представників малого та середнього бізнесу. Водночас, необхідні додаткові зусилля з боку керівництва області та вжиття системних заходів щодо дерегуляції підприємницького середовища та покращення інвестиційного клімату.

ДОНЕЦЬКА, ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТІ

Серед ключових тенденцій, які характеризували соціально-економічне життя Сходу України, найбільш показовими були:

1) Стрімке падіння обсягів виробництва продукції промислового комплексу. За підсумками січня-травня 2014 р. промислове виробництво Донецької області скоротилося на 12,1 %, Луганської області – на 2,0 %. Найбільшого падіння зазнала переробна промисловість (на 16,9 % у Донецькій та на 6,7 % у Луганській областях); дещо меншим був спад у добувній промисловості, тоді як постачання електроенергії і газу скоротилось незначно у Донецькій області і навіть помітно зросло у Луганській.

З початку 2014 р. падіння спостерігається на підприємствах усіх основних видів переробної промисловості.

Так, зокрема, обсяг видобутку рядового вугілля за січень-травень 2014 р. у Донецькій області склав 15,1 млн тонн, що на 3,2 % менше обсягу аналогічного періоду 2013 р. Виробництво готового вугілля, включаючи відвантажене рядове вугілля (у т.ч. для подальшого збагачення) і продукти збагачення, знизилось на 8,9 % і склало 11,7 млн тонн. Виробництво електроенергії у Донецькій області становило 11,1 млрд кВт-годин (на 1,8 % менше).

У Луганській області найбільший спад промислового виробництва у зазначеному періоді зафіксовано у наступних галузях: виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (на 31,7 %); текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (на 21,8 %), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (на 19,2 %); виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування (на 0,7 %).

2) Зростання рівня безробіття. За даними Луганської обласної державної служби зайнятості на кінець травня 2014 р. навантаження зареєстрованих безробітних на 1 вільне робоче місце (вакантну посаду) становило 10 осіб. У територіальному розрізі ця цифра суттєво різниться, підкреслюючи існуючі розриви співвідношення попиту і пропозиції робочої сили на рівні центру і периферійних територій (від 2 осіб у м. Луганську до 198 осіб у Кременському районі).

Загальна кількість зареєстрованих Донецькою обласною державною службою зайнятості безробітних на кінець травня 2014 р. становила 37,7 тис. осіб (зменшившись протягом одного місяця на 0,5 % і збільшившись на 8,5 % відносно кінця травня 2013 р. Навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) склало 17 осіб проти 8 осіб на кінець травня 2013 р.

3) Зменшення доходів громадян через зниження заробітної плати. Особливо відчутні ці процеси у хімічній та легкій промисловості. Середньомісячна заробітна плата працівників, зайнятих у легкій промисловості Донецької області, у січні-березні 2014 р. становила 1800 грн, що на 9,4 % менше минулорічного показника. Заробітна плата працівників хімічної промисловості Луганської області знизилась на 2,4 % і склала 3820 грн.

4) Зростання заборгованості з виплати заробітної плати, що ще більше знижує рівень життя населення. Заборгованість з виплати заробітної плати на 1 травня 2014 р. в

цілому по Донецькій області (включаючи підприємства-банкрути) становила 107,4 млн грн, або 10,6 % загального обсягу боргу в Україні.

Заборгованість на економічно активних підприємствах області на початок травня 2014 р. склала 52,9 млн грн, що на 4,8 % менше, ніж місяцем раніше, однак у порівнянні з 1 січня 2014 р. – на 14,4 % більше. Залишається значною заборгованість працівникам економічно активних підприємств таких галузей: будівництва – 13,1 млн грн, машинобудування – 8 млн грн, вугільної промисловості – 7,4 млн грн, транспорту – 6,5 млн грн тощо.

Загальна сума несплаченої заробітної плати в Луганській області на 1 травня 2014 р. становила 58,6 млн грн, що на 2,9 % більше, ніж місяцем раніше. Найбільша питома вага боргу припадає на підприємства транспорту, сільського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (36,9 %) і промисловості (33,6 %).

На фоні загального погіршення стану економіки необхідно відзначити **збереження позитивної динаміки у сільськогосподарському виробництві**. Так, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва Луганської області у січні-травні 2014 р. становив 103,2 %; Донецької області – 102,7 %.

До початку активної фази збройного протистояння на Сході України певну стабільність роботи демонстрував **транспортний комплекс**. Однак, із загостренням ситуації і посиленням протистояння транспорт цих регіонів може зазнати болісного падіння, яке простежуватиметься у найближчі 2 місяці. Так, протягом січня-квітня у Луганській області загалом перевезено вантажів на 3,5 % більше, ніж у січні-квітні 2013 р., але вже з урахуванням травня перевезення вантажів у Луганській області зменшились на 1,8 %. Дещо стабільнішою була ситуація у Донецькій області, де обсяг перевезених вантажів збільшився за 5 місяців на 16,2 %.

Очікування щодо економічної динаміки регіону.

Через військові дії на території східних регіонів більшість контрактів були розірвані, що негативно позначилось на фінансовій діяльності підприємств регіону. При цьому, погіршення комерційних зв'язків відбулось як з партнерами за кордоном, так і з підприємствами інших регіонів. Відновлення економічних контактів потребуватиме значного часу та додаткових зусиль з боку керівництва підприємств та місцевої влади.

У зв'язку з тим, що підприємства Донбасу змушені скорочувати виробництво промислової продукції переважно через втрату російських ринків збуту, яка активно виявлялася вже протягом 2013 року, актуалізується необхідність розробки програм переорієнтації на інші ринки, включаючи додаткові заходи щодо розвитку внутрішнього ринку збуту (детальніше див. Частина II). Саме поживлення економіки регіону на засадах конкурентного оволодіння перспективними ринками збуту має стати і головним орієнтиром, і головною підмогою відбудови областей Сходу України.

Стрімка ескалація збройного протистояння протягом травня-червня обумовлює невинне погіршення показників економіки зазначених областей, яке супроводжується також втратою вартості (руйнуванням, викраденням тощо) частини активів. Зокрема, у травні, порівняно з квітнем, промислове виробництво Луганщини зменшилося на 9,4 %; у Донецькій області відповідне зниження у промисловості склало 3,2 %. Оприлюдновані оцінки вартості зруйнованих складових виробничої, комунальної, соціальної, транспортної, енергетичної та ін. інфраструктури поки що видаються досить приблизними. Це також утруднює оцінки перспектив економічної динаміки регіону після завершення гострої фази конфлікту.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Позитивними тенденціями соціально-економічного розвитку регіону з початку 2014 р. були:

- збільшення обсягів виробництва у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (на 5,1 % у січні-травні 2014 р.), постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (на 9,0 % за той же період);

- збільшення у січні-березні обсягу освоєних капітальних інвестицій на 19,0 % (у т.ч. приріст інвестицій у лісовому господарстві та лісозаготівлі становив 27,5 %, промисловості – 29,3 %, будівництві – у 1,5 разу, фінансовій та страховій діяльності – на 43,6 %, у секторі операцій з нерухомим майном – 5,1 разу тощо). Покращення інвестиційної динаміки позитивно позначилось на обсягу введеного в експлуатацію житла (у першому кварталі поточного року прийнято в експлуатацію загальної площі житла у 2,2 разу більше, ніж за аналогічний період 2013 р.);

- зростання у січні-квітні обсягу експорту товарів (на 9,7 % або 44,6 млн дол. США), зокрема, засобів наземного транспорту та літальних апаратів (у 8,1 разу), енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки (у 6,1 разу), продуктів тваринного походження (на 32,5 %), готових харчових продуктів (на 24,1 %), текстильних матеріалів та виробів (на 12,4 %), хімічної продукції (на 11,7 %), шкіряної і хутряної сировини та виробів з них (на 10,7 %). Експорт товарів до країн ЄС, порівняно з січнем-квітнем 2013 р., збільшився на 19,2 %, а його частка склала 73,8 %;

- збільшення обороту роздрібної торгівлі у порівнянних цінах на 4,4 % та обсягу реалізованих нефінансових послуг (у ринкових цінах) на 4,6 %;

- покращення діяльності служб зайнятості населення, що забезпечило позитивний вплив на укомплектування вакансій та забезпечення зайнятості (у січні-травні 2014 р. кількість працевлаштованих громадян у Львівській області збільшилась на 45,3 %). Відповідно, зафіксовано зниження рівня безробіття за методологією МОП (на 0,1-0,2 в.п.) та зареєстрованого безробіття (на 0,6 в.п.);

- зменшення заборгованості населення зі сплати за житлово-комунальні послуги (на 10,4 % у січні-травні); середній термін заборгованості населення за всі види послуг ЖКГ становив 2,4 місяця. При цьому у другому півріччі варто очікувати помітного погіршення платіжної дисципліни з оплати послуг ЖКГ і енергоносіїв у зв'язку зі значним зростанням тарифів та незадовільними темпами зростання доходів населення.

Негативними тенденціями розвитку регіону були:

- зниження за підсумками січня-травня загального обсягу промислового виробництва на 3,2 %, спричинене падінням виробництва у переробній промисловості на 6,1 %;

- падіння сільськогосподарського виробництва на 3,8 %, що стало наслідком зменшення виробництва на сільськогосподарських підприємствах на 8,3 %;

- збереження від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, яке за підсумками першого півріччя 2014 р. склало 292,7 млн дол. США, та залежності регіону від імпорту енергетичних матеріалів (у першому кварталі частка енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки становила 31,6 %);

- подальше зменшення обсягів виконаних будівельних робіт (падіння прискорилось

з 12,4 % у січні-травні 2013 р. до 17,4 % у цьому ж періоді 2014 р.);

- наявність значної частки збиткових підприємств, яка на 1 квітня 2014 р. становила 49,5 % (у т.ч. 62,5 % – у тимчасовому розміщенні і організації харчування; 49,4 % – у будівництві; 45,1 % – у сфері транспорту і зв'язку; 44,9 % – у промисловості). У зв'язку з цим фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування був від'ємним у промисловості (збиток 2,0 млрд грн), операціях з нерухомим майном (793,1 млн грн), оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (471,7 млн грн), тимчасовому розміщенні та організації харчування (131,8 млн грн) тощо;

- зниження реальної заробітної плати (на 4,3 %), пов'язане з інфляційними чинниками; збільшення розриву у розмірі заробітної плати в окремих видах економічної діяльності (найнижчий рівень оплати праці спостерігався на підприємствах текстильного виробництва, виробництва одягу, у закладах тимчасового розміщення і організації харчування, деревній та деревообробній промисловості та поліграфічній діяльності - не більше 70 % середнього рівня по області);

- зростання упродовж січня-травня 2014 р. загальної суми заборгованості з виплати заробітної плати. Станом на 1 червня сума боргу досягла 55,1 млн грн, збільшившись у порівнянні з сумою боргу на 1 січня на 15,6 %. Половина суми боргу досі припадає на економічно активні підприємства; найбільша частка заборгованості – на підприємствах промисловості (понад 35 %), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (майже 25 %).

Ключовими проблемами економіки Львівської області та сусідніх регіонів Заходу України, що особливо гостро проявились протягом періоду з початку 2014 р., були:

1. Посилення тінізації економіки, зростання тіньової частки ринку продукції реального сектора економіки, що особливо гостро проявилось у систематичних проявах незаконного надкористування (старательський видобуток піску та піщано-гравійної суміші у Львівській області, бурштину у Волинській, Рівненській та Житомирській областях, червоного каменю у Тернопільській області).

2. Руйнування міжрегіональних зв'язків між підприємствами західних та східних регіонів, що призводить до стагнації виробництва. Так, ДП шахта № 10 «Нововолинська» визнало себе банкрутом після банкрутства ПАТ «Трест Луганськшахтопроходка», що здійснювало будівництво шахти і не завершило відповідної роботи. Будівництво цієї шахти з річною потужністю видобутку 0,9 млн тонн вугілля та запасами 37,8 млн тонн енергетичного вугілля газової групи мало завершитись у 2014 р. Заборгованість з виплати заробітної плати будівельникам у розмірі 2,5 млн грн перекладено на обласний бюджет.

3. Ускладнення та подекуди припинення роботи підприємств, чиє виробництво характеризується високою залежністю від імпорту енергоресурсів.

4. Втрата потенційних крупних інвесторів на тлі загального погіршення інвестиційного клімату. В умовах нестабільної політичної ситуації в державі під загрозою перебуває реалізація проектів з видобутку сланцевого газу, у тому числі на заході країни. Так, компанія «Chevron Corp» планувала розробляти Олеську газову площину на території Львівської та Івано-Франківської областей. Проектом передбачалося 350 млн дол. США початкових інвестицій від «Chevron Corp» (понад 10 млрд дол. США загального обсягу інвестицій протягом реалізації проекту) та створення 10-15 тис. робочих місць.

5. Зниження платоспроможності окремих категорій населення, що пов'язане із масовим поверненням заробітчан з Російської Федерації і втратою ними основного джерела доходу.

6. Посилення диференціації оплати праці за видами економічної діяльності і у територіальному розрізі, а також зниження рівня реальної заробітної плати.

Відновлення позитивної економічної динаміки регіону залежить від наступного:

- пошуку та реалізації можливостей переорієнтації на нові ринки збуту, у т.ч. на

внутрішній ринок України. В умовах загострення ситуації з імпортом газу доцільним є перехід низки підприємств західного регіону, зокрема комунальних та соціальної сфери, на тверде паливо. Це вирішить проблему нестачі енергетичних ресурсів та розширить внутрішній ринок збуту для продукції шахт Львівсько-Волинського вугільного басейну, які уже тривалий час потерпають від низького попиту (наприклад, ПАТ «Львівська вугільна компанія» з 5 травня 2014 р. призупинила роботу через фінансові труднощі, спричинені перманентним профіцитом вугілля, відсутністю вільного місця на складах);

- реалізації активної політики детінізації економічних відносин;
- можливостей інтенсифікації міжрегіонального співробітництва;
- перспектив створення фонду інвестиційного розвитку за участі органів влади, бізнес-структур, інститутів громадського суспільства задля покращення фінансового забезпечення реалізації пріоритетних для соціально-економічного розвитку регіону інвестиційних проектів;

- реалізації заходів, спрямованих на зменшення негативних соціальних наслідків міжгалузевої диференціації оплати праці та можливого зростання заборгованості з виплати заробітної плати;

- посилення контролю за дотриманням державних стандартів і гарантій в оплаті праці та забезпеченні колективно-договірного регулювання ринку праці.

ОДЕСЬКА, МИКОЛАЇВСЬКА, ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТІ

Позитивними тенденціями розвитку Причорноморських регіонів з початку 2014 р. були наступні:

1. Зростання обсягів промислового виробництва у Одеській та Миколаївській областях. Так, за 5 місяців поточного року обсяги промислового виробництва у Одеській області зросли на 5,9 %.

Зокрема, у переробній промисловості зафіксовано зростання на 3 %, у виробництві електричного устаткування – на 25 %. У харчовій промисловості Одеської області обсяги виробництва олії та тваринних жирів збільшилися на 19,6 %, молочних продуктів – на 4,6 %. У Болградському районі Одеської області відновлює роботу ТОВ «Болградський сироробний завод» (проектна потужність заводу складає до 20 т молочної сировини на добу, сировинною базою є господарства південних районів Одеської області).

У Миколаївській області у січні-травні 2014 р. обсяги промислового виробництва також збільшилися, хоча й незначно (на 0,4 %).

Найбільше нарощування обсягів продукції спостерігалось у виробництві електроенергії (на 21,4 %) та хімічних речовин (на 3,3 %). Підприємствами з виробництва харчових продуктів одержано приріст на 1,6 % (зокрема, у виробництві олії та тваринних жирів – на 11 %, переробці та консервуванні риби – на 15,9 %, виробництві цукерок, соусів, гірчиці, їжі та готових страв – на 84,6 %).

Водночас, у Херсонській області за підсумками січня-травня 2014 р. обсяг промислового виробництва зменшився на 8,4 %.

Найбільше скоротили випуск продукції підприємства текстильного виробництва, добувної промисловості і розроблення кар'єрів, машинобудування, виробництва гумових і пластмасових виробів, виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності.

2. Спостерігається зростання сільськогосподарського виробництва у всіх трьох регіонах. Так, у Одеській області обсяги продукції сільського господарства протягом січня-травня 2014 р. збільшилися на 3,1 % (у т.ч. на сільськогосподарських підприємствах – на 8,9 %, у господарствах населення – на 2,1%).

У рослинництві виражених негативних тенденцій не спостерігається, роботи ведуться на прийнятному організаційно-технічному рівні. Збір врожаю ранніх зернових здійснюється за планом. У тваринництві за 5 місяців 2014 р. має місце приріст поголів'я за усіма видами тварин. Проте серед проблем варто відзначити помітну обмеженість внутрішнього ринку збуту продукції для подальшої переробки (так, великі м'ясопереробні підприємства регіону, за окремими винятками, орієнтуються, як правило, на низькоякісну імпортовану сировину).

У Миколаївській області обсяг сільськогосподарського виробництва у січні-травні 2014 р. зріс на 9,3 % (у т.ч. на сільськогосподарських підприємствах – на 47,9 %, у господарствах населення – на 1,4 %).

За попередніми даними станом на 1 червня 2014 р. всіма категоріями господарств посіяно ярові культури на площі 813,5 тис. га, що на 1,4 % більше, ніж на цю ж дату 2013 р. Порівняно з попереднім роком, відмічається розширення посівних площ соняшника (на 16,9 %) та сої (на 4 %). Станом на 1 червня 2014 р. в цілому по області поголів'я птиці зросло на 30,5 % (становило 4685 тис. голів), великої рогатої худоби – на 0,9 % (188,7 тис. голів), овець і кіз – на 0,6 % (70,4 тис. голів). Загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами (крім малих) власної виробленої продукції протягом січня-травня 2014 р. збільшився майже удвічі (у т.ч. продукції

тваринництва – у 1,6 разу).

У Херсонській області протягом січня-травня 2014 р. виробництво продукції сільського господарства зросло на 15,4 % (у т.ч. на сільськогосподарських підприємствах – на 52,9 %).

3. Залишається позитивним сальдо зовнішньої торгівлі товарами у Херсонській та Миколаївській областях. Так, у Херсонській області у січні-квітні 2014 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 47,7 млн дол. США (у січні-квітні 2013 р. – 36,8,8 млн дол. США). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 1,7 (у січні-квітні 2013 р. – 1,3). Загалом протягом вказаного періоду експорт товарів з області збільшився на 11,5 %, імпорт – зменшився на 19,3 %.

У Миколаївській області у січні-квітні 2014 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 421,7 млн дол. США. Зокрема, обсяг експорту товарів становив 632,3 млн дол. США (порівняно з січнем-квітнем 2013 р. збільшився на 13,6 %), імпорту – 210,6 млн дол. США (скоротився на 46,4 %).

Основними країнами-партнерами з експорту товарів Миколаївщини були Російська Федерація, Єгипет, Ісламська Республіка Іран та Йорданія. На торгівлю з країнами ЄС припало 11,3 % експорту та 21,6 % імпорту області. Основу експорту визначили продукти рослинного походження, продукція хімічної галузі, механічне та електротехнічне обладнання. В обласному імпорті переважали готові харчові продукти, недорогоцінні метали та вироби з них, засоби наземного транспорту та плаваючі засоби.

Позитивну динаміку у січні-квітні мав також експорт товарів з Одеської області, хоча сальдо залишилось від'ємним і склало 364,7 млн дол. США. Обсяги експорту зросли на 28,7 % і склали 639,2 млн дол. США, імпорту – скоротились на 21,5 % до 1003,9 млн дол. США.

4. У Херсонській та Миколаївській областях спостерігається зниження чисельності безробітних. Так, у Миколаївській області кількість зареєстрованих безробітних протягом травня зменшилась на 8,6 % і становила на 1 червня 2014 р. 15,8 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття становив 2,2 %, зменшившись протягом місяця на 0,2 в.п.

У Херсонській області станом на 1 червня 2014 р. рівень зареєстрованого безробіття склав 1,7 %, так само зменшившись протягом травня на 0,2 в.п.

Така динаміка пов'язана передусім з сезонним характером зайнятості у сільському господарстві та у туристично-рекреаційному комплексі цих регіонів.

У Одеській області, де основу економіки складають промисловість і транспорт, зареєстроване безробіття перебуває на рівні минулорічного показника і становить на кінець травня 2014 р. 0,8 %. Водночас, співвідношення створених і ліквідованих протягом січня-травня робочих місць у 89,4 %, свідчить про розширення прихованого безробіття, що підтверджується динамікою його рівня, обчисленого за методологією МОП (7,2 % у першому кварталі 2014 р. проти середньорічного 5,7 % у 2013 р.).

Іншими проявами позитивної динаміки у січні-травні 2014 р., які, однак, не мали стійкого характеру, були наступні:

- зафіксовано зростання обсягів будівництва у Одеській області, які на 35,6 % перевищили показник січня-травня 2013 р. Приріст сформувався за рахунок збільшення обсягу будівництва інженерних споруд (у 1,6 разу), частка якого у загальному обсязі будівництва становить 80,2 %. Водночас, відбулось зменшення обсягів будівництва житлових і нежитлових будівель (на 6,9 % та 36,4 % відповідно), частка якого становить 19,8 %;

- у Херсонській області зросла кількість нових суб'єктів господарювання (з початку 2014 р. у ГУ Міндоходів у Херсонської області взято на облік 1727 новостворених суб'єктів господарювання);

- у Миколаївській області у січні-травні 2014 р. мало місце збільшення обсягів переробки вантажів (на 8 %). Зокрема, за вказаний період Миколаївським Морським торговельним портом оброблено 8359,9 тис. т вантажів (у січні-травні 2013 р. – 7738,45 тис. т).

Негативними тенденціями розвитку південних регіонів були наступні:

1. У Миколаївській та Херсонській областях має місце спад у будівельній галузі. Так, у Миколаївській області протягом січня-травня 2014 р. будівельними підприємствами виконано робіт на суму 260,1 млн грн, що сягає лише 90,8 % обсягу січня-травня 2013 р.

За характером будівництва 68,6 % загального обсягу виконаних робіт припадало на нове будівництво, реконструкцію та технічне переозброєння, решта – на поточний та капітальний ремонт (19,8 % та 11,6 % відповідно).

Спад будівництва у Херсонській області був ще більшим: у січні-травні 2014 р. виконано будівельних робіт на суму 132,4 млн грн, що на 18,5 % менше обсягу січня-травня 2013 р.

2. Зростає заборгованість з виплати заробітної плати. Так, у Миколаївській області заборгованість з виплати заробітної плати упродовж чотирьох місяців 2014 р. збільшилась на 14,9 % (на 6,8 млн грн) і станом на 1 травня 2014 р. склала 52,5 млн грн.

Найбільше зростання заборгованості спостерігається на ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод», сума боргу якого на 1 червня склала понад 7 млн грн. За даними ГУ юстиції у Миколаївській області протягом травня спостерігається повільне зменшення заборгованості попередніх періодів основними боржниками. Так, було частково погашено заборгованість з виплати заробітної плати на ДП УРТІ (74 тис. грн), ПАТ «Миколаївський суднобудівний завод «Океан» (189 тис. грн), ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» (1,5 млн грн) та ін.

У Херсонській області заборгованість з виплати заробітної плати станом на 1 травня 2014 р. склала 31,5 млн грн, що у 2,9 разу (на 20,6 млн грн) перевищує її обсяг на початок 2014 р.

У Одеській області сума несплаченої заробітної плати працівникам підприємств області протягом лише квітня 2014 р. збільшилась на 12,9 % і станом на 1 травня склала понад 13 млн грн.

3. Погіршується фінансовий результат діяльності підприємств. У Миколаївській області за підсумками першого кварталу 2014 р. фінансовий результат до оподаткування підприємств, крім сільськогосподарських, склав 2279,1 млн грн збитку проти 336,7 млн грн прибутку у відповідному періоді 2013 р.

Значний обсяг збитків (1798,9 млн грн) сформовано у промисловості; майже у 10 разів зросли збитки підприємств з тимчасового розміщення і організації харчування; у 35 разів – підприємств, що займаються операціями з нерухомим майном.

У Херсонській області фінансовий результат до оподаткування у першому кварталі склав 991,3 млн грн збитків (загальна сума прибутку – 92,2 млн грн, збитків – 1083,5 млн грн). У порівнянні з відповідним періодом попереднього року прибуток зменшився на 19 %, а збитки зросли у 5,8 разу.

Серед провідних видів економічної діяльності найбільше збиткових підприємств було зареєстровано у промисловості (68,3 %) та на транспорті (61,5 %).

Підприємства Одеської області завершили перший квартал зі збитками на суму 7988,9 млн грн, тоді як у січні-березні 2013 р. зафіксовано прибуток, хоча й незначний (87,9 млн грн).

Іншими негативними тенденціями, що мали прояв у січні-травні 2014 р., були:

- зменшення обсягу вантажних перевезень у Херсонській області на 19,5 % (до 2950,7 тис. т). Зокрема, обсяг перевезених вантажів залізничним транспортом зменшився на 16 %, водним транспортом – на 56,0 %, автомобільним – на 18,2 %. При цьому

вантажобіг зберігся приблизно на рівні 5 місяців 2013 р. (зменшення на 0,7 %) завдяки збільшенню дальності автомобільних перевезень та значній частці саме автомобільного транспорту у способах транспортування вантажів;

- Херсонська область не досягла планових показників виконання бюджету. Так, протягом першого кварталу до загального фонду обласного бюджету надійшло 65,6 млн грн податків і зборів, що становить лише 92,8 % планового обсягу. Як наслідок, у регіоні виникли труднощі із забезпеченням низки соціальних виплат. *За інформацією Херсонського міського департаменту бюджету і фінансів м. Херсон вперше за 5 років залучило позику у розмірі 16 млн грн для оплати відпусток працівників освітньої сфери;*

- складною залишається ситуація з розвитком суднобудівної галузі Миколаївської та Херсонської областей. Причини негативних тенденцій у суднобудуванні криються, перш за все, у світовій кризі галузі (після суднобудівного буму 2006-2007 рр. на ринку наявний надлишок транспортних потужностей). Крім того, через нестабільну політичну ситуацію в країні зростає частка розірваних контрактів на будівництво суден. *Так, керівництво «Smart Maritime Group» прогнозує, що на Чорноморському та Херсонському суднобудівних заводах через два місяці не буде жодного чинного контракту, якщо ситуація в країні не стабілізується. Натомість, замовники перейдуть на довгострокове співробітництво з Туреччиною та Румунією.*

Спільними проблемами розвитку Одеської, Миколаївської та Херсонської областей залишаються:

- збереження диспропорцій розвитку різних територій. Вищі темпи розвитку демонструють міста Одеської агломерації та приміські райони (Комінтернівський, Овідіопольський та Біляєвський), а також м. Миколаїв і м. Херсон. У набагато гіршому стані перебувають північні райони цих областей та сільські території;

- дотаційність місцевих бюджетів і відсутність у короткостроковій перспективі реальних можливостей для збільшення дохідної частини через розширення бази оподаткування, оскільки спостерігається падіння у більшості бюджетоутворюючих галузей економіки цих регіонів;

- погіршення інвестиційної привабливості внаслідок складної внутрішньополітичної ситуації та недостатньо ефективної діяльності місцевої влади щодо залучення і утримання інвесторів;

- значною проблемою аграрного сектору (в першу чергу – для дрібних виробників) залишається недосконалість податкової політики. Так, з ухваленням Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», який зобов'язує фермерів сплачувати орендну плату за земельні ділянки державної і комунальної власності у розмірі не менше 3 % від їх вартості, значна частина фермерських господарств може перетворитись на збиткові.

Орієнтирами дій для збереження позитивних тенденцій і недопущення подальшого падіння у ключових галузях економіки південних регіонів України є:

- створення місцевими органами влади умов для забезпечення сталого розвитку завдяки розбудові «точок зростання», підтримці перспективних галузей економіки регіонів, перш за все, туризму та суміжних галузей (детальніше див. Частина II);

- розширення фінансування інфраструктурних проектів на приморських територіях (зокрема, на засадах державно-приватного партнерства), оскільки власні ресурсні можливості Херсонської та Миколаївської областей є недостатніми для реалізації таких проектів;

- стимулювання розвитку харчової та переробної промисловості. Лібералізація режиму торгівлі між Україною та ЄС відкриває перспективи перед вітчизняними виробниками городніх та садових культур, значна частка експорту яких припадає саме на країни ЄС;

- стимулювання розвитку аграрного сектору (особливо малих та середніх

підприємств). Так, у Херсонській та Миколаївській областях на фермерські господарства припадає понад 60 % валової сільськогосподарської продукції. Проте через наявність недоліків внутрішньої організації виробництва і збуту малі та середні сільгоспвиробники подекуди не мають виходів не лише на зовнішні ринки, але й часто на ринки інших областей України;

- започаткування розробки спільної програми міжрегіонального співробітництва приморських регіонів України.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

До **позитивних тенденцій** розвитку регіону протягом звітного періоду можна віднести наступні:

- *обсяг виробництва валової продукції сільського господарства* області у січні-травні 2014 р. відносно січня-травня 2013 р. зріс на 2,8 % (у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 5,1 %, у господарствах населення – на 0,6 %);

- у січні-березні 2014 р. підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 1419,2 млн грн *капітальних інвестицій*, що є восьмим результатом з-поміж регіонів. Обсяг капітальних інвестицій збільшився проти відповідного періоду 2013 р. на 5,2 % (однак, база порівняння є вкрай низькою: у січні-березні 2013 р. падіння обсягу освоєних інвестицій склало на 39,3 %).

- *номінальна заробітна плата* працівників області зросла у січні-травні на 3,7 %, проте досі становить лише 89 % від середнього показника по Україні. Водночас, реальна заробітна плата змін не зазнала через суттєве зростання цін на споживчі товари;

- *надходження до зведеного бюджету* від суб'єктів господарювання області та фізичних осіб за 5 місяців поточного року склали 5 млрд 237 млн грн, що на 12 % більше, ніж у відповідному періоді 2013 р.;

- *експортні поставки товарів* у січні-квітні 2014 р. відповідно до січня-квітня 2013 р. скоротились незначно (лише на 0,9 %) і становили 660,4 млн дол. США. Імпорт товарів скоротився більш помітно – на 8,4 % і склав 622,7 млн дол. США. У зв'язку з цим сальдо зовнішньої торгівлі товарами вперше за останні 5 років досягло додатних значень і склало 37,7 млн дол. США;

Негативні тенденції розвитку регіону протягом звітного періоду проявились у наступному:

- обсяг *промислової продукції* порівняно з січнем-травнем 2013 р. скоротився на 1,6 %;

- продовжує знижуватись обсяг виконаних *будівельних робіт*, який у січні-травні становив 87,1 % від обсягу відповідного періоду 2013 р.;

- у першому кварталі 2014 р. великими та середніми підприємствами Харківської області було отримано *від'ємний фінансовий результат до оподаткування* у сумі 2 186,9 млн грн (загальна сума збитку складає понад 4 млрд грн), а частка збиткових підприємств (45,6 %) є найбільшою починаючи з 2009 р.;

- *заборгованість із виплати заробітної плати* порівняно з початком 2014 р. зросла у 1,6 разу (на 44,1 млн грн) і станом на 1 травня 2014 р. дорівнювала 118,4 млн грн.

Серйозний виклик для розвитку регіону формує ускладнення постачання сировини з підприємств Донецької області (внаслідок нестабільної ситуації на Донбасі) та невизначеність перспектив торговельних зв'язків з Російською Федерацією і країнами СНД загалом (на частку країн СНД припадає понад 60 % товарного експорту Харківської області; обсяг експорту товарів до цих країн скоротився у січні-квітні на 7,7 %).

Вже у перші місяці 2014 р. багатьом харківським підприємствам важкої промисловості, транспортного машинобудування тощо довелось переорієнтувати експортні потоки на нові ринки збуту. Так, у 2,5 разу зросли обсяги експорту до країн

Америку; досить надійними залишаються ринки Азії та Європи (збільшення експорту на 6,0 % та 4,9 % відповідно).

Відбулись окремі зрушення у товарній структурі експорту Харківщини. Так, значно збільшився експорт машин, обладнання та механізмів (на 18,6 %), який займає понад третину загального експорту області. Майже у півтора разу збільшився експорт мінеральних продуктів; позитивною була динаміка експорту продукції рослинного походження (на 9,3 %) тощо. У підсумку це дозволило забезпечити досить стабільну ситуацію зовнішній торгівлі і частково компенсувати скорочення за іншими товарними групами.

Додаткових значних збитків промисловим підприємствам Харківщини може завдати нестабільність із постачанням природного газу (що стане особливо важливим в осінньо-зимовий період).

Іншою загрозою економіці регіону можна вважати той факт, що компанія «Шелл» вирішила призупинити розробку родовищ сланцевого газу на сході України через побоювання за безпеку своїх працівників. Компанія не йде з українського ринку, проте навіть призупинення розробки може стати негативним сигналом для іноземних інвесторів, знижуючи інвестиційну привабливість не лише регіону, але й держави загалом.

Постраждала також і сфера торгівлі області. Найбільший ринок України – «Барабашово» у м. Харкові – отримував основний прибуток завдяки покупцям з Російської Федерації, Донецької і Луганської областей та АР Крим. Після загострення ситуації в сусідніх областях та ускладненням перетину кордону російськими громадянами приватні підприємці фіксують зниження прибутків та виходять на мітинги з вимогами знизити плату за оренду торгових площ.

Необхідно відзначити наявність у регіоні низки проблем, зумовлених **обмеженістю фінансування з бюджетів усіх рівнів**:

- залишається проблемним питання несвоєчасного проведення платежів місцевих бюджетів органами Держказначейства при наявності на рахунках розпорядників достатнього обсягу коштів для здійснення виплат. Так, станом на 10 червня 2014 р. сума нездійснених платежів по місцевих бюджетах області склала 284,2 млн грн при наявності коштів на рахунках місцевих бюджетів у сумі близько 2 млрд грн. Це призводить до невиконання у повному обсязі повноважень місцевої влади з надання населенню послуг, гарантованих державою, ставить під загрозу своєчасність виплат заробітної плати працівникам бюджетної сфери, оплати за спожиті енергоносії та низки соціально значущих виплат по захищених статтях видатків;

- видатки на здійснення виконавчої влади у регіоні, передбачені Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік», є вдвічі меншими за потребу, що ускладнює виконання місцевими державними адміністраціями покладених на них функцій і повноважень. Так, обсяг асигнувань на заробітну плату для забезпечення належного рівня оплати праці державних службовців покриває лише 61,9 % потреби; кошти на господарські та інші видатки передбачені у сумі 6 млн грн, що становить лише 4,2 % від загальної потреби; видатки на комунальні послуги та енергоносії у сумі 10,9 млн грн сягають 63,3 % від потреби. Негативний вплив зазначених чинників знижує престиж державної служби і не сприяє залученню перспективної молоді до роботи у органах виконавчої влади; низький рівень заробітної плати та високі кваліфікаційні вимоги до державних службовців виступають демотивуючими чинниками і помітно впливають на якість виконання ними службових обов'язків;

- потреба області у коштах на компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян на кінець травня 2014 р. складає 553,1 млн грн. Державним бюджетом України на 2014 р. передбачено субвенцію у сумі 90,3 млн грн, що забезпечує лише 16,3 % від вже наявної потреби. Внаслідок цього під загрозою опиниться можливість повноцінного забезпечення пільгових категорій транспортними послугами;

- видатки на виконання делегованих державою повноважень, враховані Міністерством фінансів України на 2014 р., забезпечують розрахункову потребу по видатках місцевих бюджетів області на рівні 80 %. У зв'язку з цим місцеві бюджети області не забезпечені в повному обсязі коштами для виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери та оплати за спожиті енергоносії бюджетними установами.

Отже, необхідним є пошук додаткових джерел фінансування критичних для регіонів програм і сфер життєзабезпечення.

Очікування економічної динаміки регіону. Період з січня по травень 2014 р. для Харківської області можна назвати періодом «умовного зростання», оскільки більшість з позитивних показників розвитку регіону мали низьку базу внаслідок падіння у попередніх періодах. З огляду на досить м'яку реакцію економіки на зовнішні впливи, варто очікувати стійкої позитивної динаміки регіону протягом другої половини 2014 р. Однак проблеми, з якими зіткнулась область (наприклад, внаслідок ускладнення торгівельних зв'язків з РФ та Донбасом), вимагають подальшої диверсифікації економіки Харківщини.

Інвестиційна привабливість Харківської області може бути збережена завдяки демонстрації стабільної роботи підприємств та органів влади на місцях. Проте економічне відновлення Харківщини потребує якнайскорішої стабілізації ситуації на Сході України.

ЧАСТИНА II. ЕКОНОМІКА РЕГІОНІВ: РЕАКЦІЯ НА ВИКЛИКИ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СХОДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Регіон відчуває постійне падіння соціально-економічних показників, зумовлене загостренням суспільно-політичної кризи і посиленням зовнішніх загроз. Практично вся територія Донецької та Луганської областей стала зоною підвищеного ризику як для життя громадян, так і для функціонування промислових об'єктів, установ і закладів усіх форм власності.

Економіка Сходу України у 2014 р. характеризується наступними негативними рисами:

1. Падіння обсягів промислового виробництва, що негативно позначилось на фінансових показниках підприємств регіону.

За перший квартал 2014 року половина великих і середніх підприємств Донецької області отримала прибуток у сумі 4 млрд грн; інша половина отримала збитки на 30,2 млрд грн. Сума збитків за перший квартал поточного року виявилась більшою, ніж за увесь 2013 рік (21,8 млрд грн). У розрахунку на одного жителя Донецької області прибутку отримано у 2,4 разу менше, ніж у середньому по Україні, а збитків у розрахунку на одну особу – майже у півтора разу більше середнього показника по країні.

Зазначена динаміка характерна для більшості промислових підприємств – загалом у промисловому комплексі Донецької області негативний фінансовий результат у вказаному періоді становить 17,4 млрд грн (прибуток – 1,8 млрд грн, збитки – 19,2 млрд грн). Якщо за підсумками 2013 р. у машинобудуванні, електроенергетиці і харчовій промисловості Донеччини прибуток перевищував збиток, то у першій чверті 2014 р. зафіксований негативний фінансовий результат.

На підприємствах Донецької області з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції кварталні збитки перевищили прибуток на 5,3 млрд грн, у металургійному комплексі – на 4,4 млрд грн, у машинобудуванні – на 2,6 млрд грн, на підприємствах з виробництва, передачі і розподілу електроенергії – на 1,8 млрд грн, у вугільній промисловості – на 1,3 млрд грн, у харчовій промисловості – на 0,9 млрд грн. На відміну від попередніх років негативним є фінансовий результат навіть у торгівлі, де сума збитків за перший квартал 2014 року перевищила прибуток на 3,9 млрд грн.

У Луганській області у першому кварталі більше половини підприємств (51,2 %) також виявились збитковими. Загальна сума їх збитків склала 18,9 млрд грн.

Скорочення обсягів діяльності і негативний фінансовий результат безпосередньо позначаються на обсягах бюджетних відрахувань підприємств Сходу. Так, у травні 2014 р. Донецька і Луганська області перерахували до державного бюджету на 422 млн грн менше запланованого обсягу. За попередніми оцінками Кабінету Міністрів України у червні 2014 р. державний бюджет недоотримав близько 1 млрд грн надходжень з цих регіонів.

2. Відплив іноземного капіталу та сповільнення темпів залучення інвестицій.

Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), вкладених у Луганську область, становить на 1 квітня 2014 р. 783,2 млн дол. США, що у розрахунку на одну особу складає 349,1 дол. З початку року через відплив іноземного капіталу накопичений обсяг інвестицій зменшився на 10,9 %.

За перший квартал 2014 р. в економіку Донецької області іноземними інвесторами вкладено 11,3 млн дол. США, тоді як обсяг вилученого акціонерного капіталу нерезидентів склав 66,6 млн дол. З урахуванням від'ємної курсової різниці загальний обсяг скорочення іноземного капіталу в економіці Донеччини склав у вказаному періоді 596,3 млн грн.

3. Скорочення обсягів зовнішньої торгівлі.

За січень-квітень 2014 р. експорт товарів з Донецької області склав 3445,7 млн дол. США, досягши лише 80,2 % минулорічного показника за цей же період; імпорту скоротився ще більше, досягши лише 71,2 % минулорічного обсягу за цей період.

Підприємства регіону експортували продукцію до 109 країн світу. Лідером за географічною структурою експорту стала Італія, куди реалізовано товарів на 457,2 млн дол., що становить 13,3 % загального обсягу. Натомість експорт до Російської Федерації, яка до початку 2014 року була найбільшим зовнішньоторговельним партнером Донеччини, зменшився (січень-квітень 2014 р. до січня-квітня 2013 р.) удвічі і склав 447 млн дол. або 13,0 % всіх експортних поставок. На третьому місці – Туреччина, експортні поставки до якої зросли на 3,8 % і становили 354,3 млн дол. (10,3 %).

Обсяг експорту товарів з Луганської області становив у січні-квітні 2014 р. 1019,6 млн дол. США і зменшився порівняно з січнем-квітнем 2013 р. на 18,6 %; обсяг імпорту склав 468,2 млн дол. і зменшився на 57,2%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 551,4 млн дол. (у січні-квітні 2013 р. – 158,8 млн дол.). Показово, що протягом одного лише квітня регіон майже досяг сумарного обсягу зовнішньої торгівлі попередніх трьох місяців, проте вже за підсумками червня очікується подальше скорочення експортних і ще більше – імпорتنих поставок. У структурі імпорту Луганської області переважають паливно-енергетичні матеріали; експортуються здебільшого метали та вироби з них.

Водночас, різні темпи скорочення експорту та імпорту у поєднанні зі змінами часток країн-партнерів можуть свідчити про наявність резервів диверсифікації зовнішньої торгівлі передусім у географічному плані, що дозволило б компенсувати частину втрат виробників Сходу від закриття традиційних ринків.

5. Погіршення умов діяльності малого і середнього бізнесу.

Через загострення криміногенної ситуації згортає свою роботу малий та середній бізнес, що негативно позначається на доходній частині місцевих бюджетів. Так, у травні 2014 р. саме лише м. Донецьк недовиконало надходження до Пенсійного Фонду України на 11 % або на 63 млн грн. За даними Луганської регіональної Торгово-промислової палати, у Луганській області найбільш вразливим бізнесом стали вантажоперевезення.

6. Порушення роботи стратегічних інфраструктурних об'єктів регіону.

Проведення бойових дій на території регіону призводить до пошкодження та знищення транспортної інфраструктури, інженерних комунікацій, соціального і житлового фонду, зупинення роботи підприємств. Внаслідок артилерійських і мінометних обстрілів у м. Слов'янську і на прилеглих територіях зруйновані житлові будинки, лікарні, дитячі садки, автозаправні станції. У зв'язку із захопленням терористами та пошкодженням будівель в наслідок бойових дій, з початку протистоянь в регіоні припинили функціонування 10 медичних установ.

З червня 2014 року призупинив свою діяльність Міжнародний аеропорт ім. Прокоф'єва у м. Донецьку, пізніше до нього приєдналися аеропорти м. Луганська і м. Маріуполя.

Виходячи з наведених тенденцій, за умови продовження збройних зіткнень і нерегульованості ситуації, **економіка Сходу опиниться перед низкою загроз**, окремі з яких вже проявилась на початку року і дедалі посилюватимуться:

1. Фактична ізоляція Донецької і Луганської областей від решти регіонів України, що може призвести до зупинки роботи металургійних і машинобудівних комплексів. Практично вся сировина, яка використовується у металургійному виробництві, постачається з Дніпропетровської області, і в разі її відсутності металургійні комбінати припинять роботу. Зупинка металургійних підприємств у свою чергу призведе до часткової або повної зупинки суміжних коксохімічних і вугледобувних підприємств.

2. Ускладнення енергопостачання підприємств промисловості, орієнтованих на експорт. Тривала невирішеність питання щодо відновлення стабільного постачання природного газу, що ставить під загрозу функціонування газозалежних металургійних і хімічних підприємств Сходу України, продукція яких у переважній більшості орієнтована на експорт.

3. Посилення ризиків для функціонування низки промислових об'єктів. Так, зокрема, 7 і 8 травня 2014 року ПАТ «КОНЦЕРН СТИРОЛ» та ПАТ «СВЕРОДОНЕЦЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «АЗОТ» тимчасово призупинили виробництво аміаку, карбаміду та селітри у зв'язку з критичною ситуацією в регіоні та через наявність на виробництві небезпечних речовин, що робить подібні підприємства потенційними об'єктами для терористичних акцій з катастрофічними наслідками для населення прилеглих територій.

У разі тривалого продовження бойових дій ситуація з падінням виробництва у хімічній та суміжних галузях промисловості, пов'язаних з підвищеною небезпекою, у другій половині року може ще більше загостритись.

4. Нестабільна робота фінансової і платіжної системи. Захоплення терористами обласних фінансових підрозділів Національного банку України, Державного казначейства, Міністерства доходів і зборів здатне спричинити соціально-економічний колапс у регіоні. Так, у травні і червні вже припинялись соціальні виплати у Слов'янську, Краматорську, Слов'янському районі, Сніжному, Антрациті. Особливо це стосується малих шахтарських міст Донеччини та Луганщини, де значна частка виплат працівникам вугледобувних підприємств відбувається коштом державного бюджету.

Під загрозою також забезпечення ритмічного надходження податків і зборів від підприємств Сходу та їх відповідного адміністрування податковими органами.

5. Подальше зростання рівня безробіття. Скорочення штату працівників державних підприємств та установ через зменшення фінансування і вимушену економію бюджетних коштів, згорання роботи малих і середніх підприємств, перенесення підприємницької діяльності до інших регіонів країни ставлять під загрозу зайнятість і доходи населення за рахунок основного джерела – заробітної плати. Так, за повідомленнями Міжнародного кадрового порталу HeadHunter, кількість вакансій у Луганській області протягом травня 2014 р. зменшилась утричі, у Донецькій області – удвічі.

6. Падіння обсягів залізничних перевезень і ще більше порушення господарських зв'язків між підприємствами різних регіонів і з зарубіжними партнерами. Через активні бойові дії на прикордонних територіях і в зоні проведення АТО, пошкодження матеріально-технічної бази залізниці з 6 червня «Укрзалізниця» внесла до реєстру тимчасових обмежень заборону на перевезення всіх видів вантажів через прикордонний перехід «Червона Могила» (Луганська область) Донецької залізниці. «Червона Могила» є одним з основних прикордонних переходів і центром митного оформлення імпортованих і транзитних нафтопродуктів. За даними «Консалтингової групи А-95», у січні-квітні через цей перехід було імпортовано понад 46 тис. тонн нафтопродуктів. Серед них близько 11 тис. тонн російського дизпалива, ввезеного з Волгоградського НПЗ і близько 25 тис. тонн газової суміші з Казахстану.

Першочерговими завданнями щодо стабілізації економічної ситуації в Донецькій і Луганській областях повинні стати:

– налагодження зовнішньополітичного діалогу і подальший розвиток обох векторів зовнішньоекономічної діяльності (ЄС і СНД). Можливою платформою досягнення економічного консенсусу може стати ОЧЕС, структура якої поєднує інтереси всіх країн регіону;

– ухвалення державної програми відновлення житла і об'єктів інфраструктури Донецької і Луганської областей, пошкоджених під час бойових дій;

– розробка із широким залученням представників громадськості та бізнесу, експертної спільноти регіону Стратегії (як основи Державної програми) структурної адаптації старопромислових регіонів України, спрямованої на структурну модернізацію економік регіону: підвищення конкурентоспроможності базових, збільшення частки альтернативних галузей, реструктуризацію зайнятості та створення нових робочих місць;

– пошук нових ринків збуту за рахунок стимулювання розвитку внутрішнього ринку, збільшення державних закупівель, створення умов для міжрегіональної кооперації і тим самим збільшення попиту на продукцію гірничо-металургійної і машинобудівної промисловості;

– запровадження пілотного проекту підтримки розвитку малого та середнього бізнесу у Донецькій та Луганській областях на засадах створення сприятливого режиму місцевого оподаткування та залучення до регіону міжнародних фінансово-кредитних ресурсів;

– розробка на засадах тісної співпраці з системоутворюючими корпораціями Сходу України регіональних програм перепідготовки і підвищення рівня кваліфікації фахівців згідно потреб сучасного та перспективного ринків праці регіону із залученням до цього процесу підприємств усіх форм власності, які мають брак у таких спеціалістах;

– започаткування проектів об'єднання територіальних громад міст і районів, які постраждали внаслідок проведення на їхній території бойових дій, з метою отримання державної підтримки та спільного відновлення об'єктів промисловості та інфраструктури.

– впровадження пілотної програми цільової підтримки аграрного сектору Донецької та Луганської областей, орієнтованої на прискорення його адаптації до норм ринку ЄС;

– поширення на місцевому рівні практики розробки програм організації громадських робіт (зокрема, у сфері відновлення зруйнованої інфраструктури) з метою створення тимчасових робочих місць.

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ

(на матеріалах Львівської області)

Ускладнення політичної ситуації та зовнішніх відносин значною мірою позначилися на характеристиках міграції (включаючи трудову), працевлаштуванні та розвитку підприємництва у Львівській області:

- внаслідок активізації бойових дій на сході України та анексії Криму *посилилась внутрішня міграція*: значна кількість біженців з Криму та східних регіонів України прибули у Львівську область з метою або працевлаштування і тимчасового перебування, або постійного проживання чи подальшої еміграції у західні країни;

- *обсяги зовнішньої трудової міграції населення зросли до 9 тис. осіб, а від'ємне сальдо міграції – до близько 700 осіб*, головними причинами чого стали безробіття, низький рівень заробітної плати та несвоєчасність її виплати, поглиблення економічної і політичної кризи, корупція;

- *зростає частка зареєстрованих безробітних серед жінок, молоді та сільського населення* (на 1 червня 2014 р. у Львівській області частки жінок та молоді віком до 35 років склали 53,6 % та 49,6 % від загальної чисельності зареєстрованих безробітних відповідно, а частка безробітних, що проживають у сільській місцевості, перевищила 40 % загальної чисельності безробітних по області);

- *сповільнились темпи зниження навантаження на одне вільне робоче місце* (на одну вакансію продовжує претендувати близько 15 осіб); *знизилась ефективність соціальної підтримки безробітних та їх сімей*: станом на 1 червня 2014 р. розмір місячної допомоги з безробіття становив 1020 грн (83,7 % мінімальної заробітної плати);

- *погіршилась ділова активність населення, припинила діяльність значна кількість суб'єктів малого підприємництва*. За підсумками січня-травня 2014 р. не вели господарської діяльності близько половини з понад 158,1 тис. суб'єктів малого бізнесу, які до цього часу забезпечували робочі місця майже 300 тис. працівникам.

Наслідком цих тенденцій стало **посилення ризиків для економіки регіону**, а саме:

- втрати працездатної та економічно активної частини населення, погіршення професійно-кваліфікаційних та вікових характеристик пропозиції на ринку праці, ослаблення інтелектуально-кадрового забезпечення і потенціалу розвитку реального сектору економіки;

- критичного зниження чисельності населення та погіршення соціально-економічного розвитку сільських і периферійних територій, районних центрів та малих міст;

- зменшення соціально-економічної ролі сектору малого підприємництва (передусім щодо створення робочих місць та формування валового регіонального продукту), звуження прошарку середнього класу, зниження рівня доходів та погіршення якості життя населення, погіршення ефективності функціонування інфраструктури підтримки підприємництва, зростання частки збиткових та недіючих суб'єктів підприємницької діяльності; недостатня соціальна захищеність та низький рівень оплати праці у секторі малого і середнього бізнесу; посилення проблеми формування, розвитку та відтворення людського капіталу, зниження мотивації до підприємницької діяльності.

Органи влади області реалізували низку заходів, які стосувались переважно розміщення на території Львівщини мігрантів з АР Крим та Сходу України. Зокрема, з початку року в області тимчасово проживають 2870 внутрішньо переміщених осіб з АР Крим та східних областей. Ще 4,6 тисячі жителів Криму, Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської, Одеської та Запорізької областей мають намір виїхати на

тимчасове проживання у Львівську область. В обласній раді організовано гарячу лінію, на яку вже звернулися 1 292 сім'ї, які виявили бажання тимчасово проживати в області.

Внутрішньо переміщені особи, які перебувають у Львівській області, отримують адресну допомогу від Агентства ООН у справах біженців. Головою Львівської облдержадміністрації та Регіональним представником УВКБ ООН в Білорусі, Молдові та Україні 18 червня підписано угоду про надання матеріальної допомоги для найбільш вразливих осіб, які переїхали до Львівської області.

Станом на 18 червня 210 дітей із АР Крим та м. Севастополя влаштовано на навчання у загальноосвітні та дошкільні навчальні заклади Львівщини. До вищих навчальних закладів Львівської області з питанням щодо умов переведення звернулись 380 студентів із АР Крим та м. Севастополя.

Областю залучено понад 13 млн грн позабюджетних коштів для вирішення проблем тимчасово переселених осіб.

Слід відзначити і **роботу щодо покращення працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян**. Так, діяльність обласної, міських і районних служб зайнятості населення забезпечила позитивний вплив на вирішення проблем укомплектування вакансій на ринку праці, зниження рівня безробіття за методологією МОП та зареєстрованого безробіття, кількості громадян, що набули офіційного статусу безробітних, підвищення рівня оплати праці штатних працівників.

Водночас, **дієвих та ефективних дій влади, спрямованих на підтримку суб'єктів малого підприємництва чи розбудову інфраструктури, підтримку бізнесу в регіоні з початку 2014 р. не спостерігалось**. Незважаючи на те, що в червні 2014 року було ухвалено Регіональну програму розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2014-2015 рр., її положення залишаються так само декларативними, як і в попередні роки, фінансове забезпечення – вкрай обмеженим, а видатки з обласного бюджету на фінансування заходів у 2014 р. не передбачені взагалі.

Зважаючи на вказані тенденції, а також з метою мінімізації ризиків і загроз для економіки регіону, **орієнтирами регулювання трудової міграції населення, політики зайнятості та розвитку підприємництва у Львівській області мають стати:**

- реалізація активної політики підвищення рівня заробітної плати та доходів громадян, забезпечення високої і продуктивної зайнятості, розвитку ринку праці, організації професійного навчання зареєстрованих безробітних на замовлення роботодавців та сприяння реалізації їх підприємницьких ініціатив, розширення видів громадських робіт та їх фінансування;

- вжиття профілактичних заходів з метою збереження трудового потенціалу та запобігання значному вивільненню працівників;

- реалізація інвестиційних проектів, спрямованих на покращення якості життя та розбудову інфраструктури сільських поселень, малих міст, периферійних та прикордонних територій, сприяння розвитку «сільського туризму», заохочення молоді до ведення фермерського господарства чи розвитку сімейних ферм, розвиток соціальної інфраструктури (спортивних комплексів, шкіл, навчальних закладів, госпіталів, поліклінік тощо) та інфраструктури аграрного ринку;

- удосконалення системи стратегічного і тактичного планування розвитку підприємницького сектору, покращення його структурно-якісних характеристик, збільшення кількості діючих суб'єктів малого підприємництва, підвищення рівня ділової активності, стимулювання розвитку та поширення місцевих підприємницьких ініціатив;

- сприяння практикам організації інтеграційних та кооперативних процесів між суб'єктами малого підприємництва та іншими секторами економіки, формування системи ефективною міжгалузевою та міжсекторною кооперації (кластерів) та економічних стимулів для створення локальних інтегрованих виробничих систем, здійснення горизонтальної та вертикальної кооперації малих підприємств, диверсифікації галузевої структури

підприємницької діяльності.

У разі розширення економічних повноважень місцевої влади очікується підвищення ефективності управлінських впливів у сферах:

- розробки та реалізації регіональних і місцевих інвестиційно-інноваційних проектів (передусім у сфері енергозбереження, розвитку промисловості, житлово-комунального господарства, інноваційного та інформаційного розвитку, вирішення екологічних проблем тощо), пошуку джерел їх фінансування і суб'єктів реалізації;
- реальної розбудови інфраструктури інноваційного ринку, розміщення державних замовлень на виконання інноваційних проектів і програм на конкурентних засадах, створення регіональних наукових центрів з урахуванням регіональної спеціалізації та науково-виробничих кластерів;
- модернізації техніко-технологічної бази суб'єктів реального сектору економіки;
- фінансово-кредитної підтримки розвитку малого підприємництва;
- розбудови та модернізації прикордонної інфраструктури регіону та розвитку транспортних шляхів міжнародного призначення.

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: НОВІ ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ ПІСЛЯ АНЕКСІЇ КРИМУ

Тимчасове виключення АР Крим з економічного життя України визначило необхідність налагодження нової схеми міжрегіональних і міжнародних зв'язків для інших регіонів. Для південних Причорноморських областей це передусім означатиме посилену увагу до розвитку транспортного і транзитного комплексу через звуження потенціалу морських перевезень і закриття портів Криму для міжнародного судноплавства. Крім цього, значні можливості створюються для випереджаючого розвитку санаторно-курортного комплексу Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, орієнтованого на внутрішній відпочинковий та оздоровчий туризм.

Динаміка і перспективи розвитку морегосподарського комплексу Півдня України.

У зв'язку з анексією Криму і вимушеною необхідністю переорієнтації частини морських перевезень на інші українські порти, вже з початку року обсяги перевезень морським транспортом відзначаються позитивною динамікою (тоді як у попередні періоди спостерігалось поступове погіршення показників діяльності). Найбільше навантаження припадає на морські порти Одеської області як основного морського транспортного вузла України.

Так, за підсумками січня-травня 2014 р. спостерігається загальне зростання вантажопереробки на основних підприємствах морського транспорту Одеської області на рівні 9,4 % (у т.ч. порти: Одеський – на 14,6 %, Южний – на 6,6 %, Іллічівський – на 4,6 % тощо). Позитивна динаміка зумовлена зростанням переробки експортних вантажів (на 18 %). Водночас спостерігається падіння обробки імпорتنних вантажів (на 12,4 %); переробка транзитних вантажів зберігається фактично на рівні минулого року (на 0,4 % менше).

На показники роботи портів вплинуло збільшення обробки імпорتنних (на 44,8 %) та транзитних (на 31,0 %) наливних вантажів, збільшення експорту вугілля (на 47,3 %), зерна (удвічі), чорних металів (на 14,8 %). Спостерігається незначне падіння (на 2,6 %) обробки контейнерів (у TEU) за імпортними та транзитними вантажами та незначне зростання – за експортними (на 1,0 %).

Зростання вантажообороту пов'язане, з-поміж іншого, з **перерозподілом вантажів, які раніше перероблялися в портах Криму**. Переважна частина цього вантажопотоку – перевалка металів (508 тис. тонн, що на 52 % більше, ніж у січні-травні 2013 р.), а також зернові та нафтопродукти.

Вживаються заходи щодо **розвитку портової інфраструктури**. В рамках реалізації програми власного розвитку 10 червня 2014 р. в порту «Южний» за рахунок портових зборів встановлена прохідна осадка 18 м, з липня він стане найбільш глибоководним портом на Чорному морі. Реалізація проекту поглиблення акваторії та підхідного каналу порту «Южний» до 21 м має бути завершена наприкінці 2014 р., що дасть змогу приймати судна тоннажністю понад 200 тис тонн.

В Одеському морському торговельному порту завершується будівництво терміналу Карантинного молу, котрий дозволить обробляти великотоннажні судна. Проект здійснюється із залученням інвестицій ФРН.

Анексія Криму актуалізує завдання з пошуку альтернативних шляхів розвитку вітчизняних портів в інших приморських регіонах. 30 травня парламентським комітетом з питань промислової та інвестиційної політики схвалено проект внесення змін до Закону «Про СЕЗ «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» (щодо регулювання інвестиційної діяльності на території СЕЗ «Порто-франко»). Законопроект пропонує відновлення роботи вільної економічної зони «Порто-франко» в Одеському морському торговельному порту. Аналогічний проект закону стосовно СЕЗ «Рені»

перебуває на розгляді у вказаному Комітеті.

Закон «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» прийнятий у 2000 році. СЕЗ була створена для залучення інвестицій на термін 25 років у межах штучно насипаної та намитої території Карантинного молу. Площа зони – 32,5 га. У СЕЗ вводився спеціальний митний режим; інвестиційні проекти реалізувалися за умов еквіваленту їх вартості 1 млн. дол. та затвердження в обласній державній адміністрації. Протягом своєї діяльності СЕЗ «Порто-франко» залучила інвестиції в розмірі 365 млн. грн. В її межах реалізовано продукції на суму понад 1 млрд грн, створено близько 500 робочих місць.

Під час засідання Робочої групи з розвитку морських портів підписано Меморандум про співробітництво (у просуванні послідовної державної політики, спрямованої на спрощення та покращення умов ведення бізнесу, створення умов для розвитку вітчизняної економіки і сектору морських портів) між Американською торговою палатою та ДП «Адміністрація морських портів України».

Основними чинниками, які стримують розвиток морегосподарського комплексу, залишаються:

- вищі, порівняно з портами інших Чорноморських країн, портові тарифи та збори;
- недосконала тарифна політика на залізничному транспорті, що зменшує потенційний обсяг вантажів у портах та ускладнює оформлення;
- неефективна логістика, що впливає на швидкість транспортування вантажів.

З метою подальшого розвитку морегосподарського комплексу країни необхідно:

- вдосконалити тарифну політику, зокрема, забезпечити впровадження наскрізного залізничного тарифу для транзитних вантажів та вантажів вітчизняних експортерів з метою переорієнтації вантажопотоків з кримських портів та портів Азовського басейну на чорноморські порти;
- сприяти підвищенню конкурентоспроможності українських портів через створення регіональних логістичних центрів в основних морських транспортних вузлах («Велика Одеса», Миколаїв, Херсон, Очаків, Скадовськ, Українське Придунав'я тощо) для оптимізації процесів проходження вантажів та створення регіональних портових кластерів, що об'єднують підприємства різних видів діяльності, пов'язаної з перевалкою та обробкою вантажів, а також різноманітними супутніми сервісними послугами;
- запровадити в Україні міжнародний реєстр суден з метою залучення під Державний Прапор України іноземних кораблів; це потребуватиме внесення відповідних змін до Кодексу торговельного мореплавства, Податкового Кодексу та інших законодавчих актів;
- розглянути можливості імплементації європейського досвіду розвитку прибережного судноплавства (Short Sea Shipping) у приморських регіонах, створити умови для розвитку прибережного судноплавства (вантажного та пасажирського) шляхом удосконалення митно-тарифної політики;
- вжити заходів щодо розвитку інфраструктури внутрішніх водних шляхів з метою переорієнтації комбінованих транзитних перевезень за напрямком «ріка-море»;
- розглянути можливість подальшої розробки і впровадження Комплексної програми розвитку Українського Придунав'я, визначивши терміном її виконання 2015-2020 рр.

Нові можливості розвитку туризму.

Попри наявність низки позитивних тенденцій та значний потенціал для розвитку різних видів туризму, причорноморські регіони досі реалізовували його не повною мірою. Тимчасова окупація Росією території Автономної Республіки Крим поставила на порядок денний питання переорієнтації туристичних потоків на Одеську, Миколаївську та

Херсонську області.

Потенціал Криму як основного центру внутрішнього морського туризму у попередні роки зумовлював поступове скорочення чисельності туристів у решті трьох причорноморських регіонах. Наприклад, з 2000 по 2013 роки кількість внутрішніх туристів, що обслуговувалися вітчизняними суб'єктами туристичної діяльності, в Одеській області скоротилася у 7,5 разу; кількість іноземних туристів за цей же час скоротилася у 7,8 разу. Подібні процеси спостерігаються і в Миколаївській області (скорочення кількості внутрішніх туристів з 2000 по 2013 роки у 4,2 разу).

У Криму зосереджений найбільший фонд курортно-оздоровчих закладів України з широким спектром послуг оздоровчого, лікувального, рекреаційно-туристичного характеру, який щорічно забезпечував обслуговування у середньому 6 млн осіб, з них до 4 млн осіб власне з України.

У Криму концентрувався значний обсяг ринку рекреаційно-оздоровчих послуг України, який пропонував диверсифіковані за структурою послуги, перш за все лікувального та оздоровчого характеру. Серед унікальних, цінних ресурсів, які за даних умов Україні неможливо буде відновити (компенсувати), окрім історико-культурних пам'яток, слід виділити Південне узбережжя Криму з поєднанням морських та гірських природно-кліматичних умов та ресурсів, із середземноморським (субтропічним) типом клімату з високим оздоровчо-лікувальним ефектом.

За даними Міністерства соціальної політики внаслідок анексії у Криму втрачено 122 дитячих оздоровчих заклади (у т.ч. міжнародний дитячий центр «Артек»), в яких за сезон оздоровлювалося майже 60 тис. дітей.

Також внаслідок анексії втрачено загалом 27 об'єктів рекреаційно-оздоровчого призначення ПАТ «Укрпрофоздоровниця» Федерації профспілок України, з них 17 санаторних комплексів, де щорічно відпочивало та оздоровлювалося 120 тис. осіб. У процесі незаконної зміни власників у Криму була заявлена націоналізація 136 об'єктів рекреаційно-оздоровчого призначення, з них 119 – державної власності та 17 – «Укрпрофоздоровниця».

Зважаючи на російську окупацію Криму та втрати туристичного сектору Донецької області, **туристична галузь приморських регіонів України має необхідний потенціал** для подальшого розвитку, який дозволить, за певних умов, забезпечити перерозподіл туристичних потоків і збільшити обсяги туристів та рекреантів.

Природно-рекреаційний потенціал представлений морськими і лиманними пляжами, лікувальними властивостями клімату теплих морських узбереж, унікальними покладами лікувальних грязей, лиманної ропи, мінеральних вод, заповідними ландшафтами та урочищами.

Зокрема, Одеська область має 180 км піщаних пляжів. Світову популярність має Куяльницький лиман, що є одним із найстаріших грязьових курортів в країні.

Серед найбільш перспективних територій, які здатні частково компенсувати втрату кримських об'єктів, слід виділити прибережну зону півдня Одеської області – Білгород-Дністровський, Кілійський, Татарбунарський райони та смт Сергіївка. Їхні можливості досі використовувались на рівні 10-50 %.

Території традиційного та найбільш активного прийому відпочивальників в Одеській області – Комінтернівський та Овідіопольський райони – за розрахунковими показниками (Схема планування території Одеської області та Схема планування територій курортно-оздоровчого та рекреаційного призначення Одеської області) спроможні збільшити кількість відпочиваючих, відповідно, у 10 та 5 разів, що свідчить про суттєвий потенціал, який здатний частково компенсувати втрату туристичного ринку Криму.

Проте збільшення кількості відпочиваючих потребуватиме належного інфраструктурного забезпечення: дороги, централізоване водопостачання та каналізація. Власники туристичних об'єктів регіону демонструють розуміння важливості залучення значних коштів у модернізацію інфраструктури і закладів розміщення, що підтверджується динамікою освоєння інвестицій у цій сфері.

Попри нестабільну політичну ситуацію та негативні наслідки фінансово-економічної кризи обсяг капітальних інвестицій, освоєних підприємствами туристично-рекреаційної сфери Одеської області у першому кварталі 2014 р., склав 24,9 млн грн, що на 65 % більше, ніж за аналогічний

період 2013 р. Найбільша питома вага із загального обсягу освоєних інвестицій припадає на готелі та інші засоби тимчасового розташування – 81,3 %.

Формування та реалізацію регіонального туристичного продукту здійснюють 330 операторів і турагентств області. Станом на 1 червня 2014 р. туристична інфраструктура області нараховувала 1147 установ туристично-рекреаційного призначення, з яких 366 підприємств готельного комплексу та 781 установа оздоровчого профілю (бази відпочинку, пансіонати та будинки відпочинку, санаторно-курортні установи). Протягом 2013 р. туристичну інфраструктуру області поповнили 54 об'єкти тимчасового утримання, завдяки чому загальна місткість регіонального ринку з надання послуг проживання збільшилася на 2582 ліжко-місця і склала станом на 1 січня 2014 р. 116 тис. 900 ліжко-місць.

Туристично-рекреаційний потенціал Херсонської області представлений морськими пляжами, довжина яких перевищує 200 км, родовищами лікувальних грязей, ропи, унікальними соляними озерами, лікувально-термальними водами на Арабатській Стрілці, родовищами мінеральних вод, а також наявністю 79 об'єктів і територій природно-заповідного фонду; двох з чотирьох існуючих в Україні біосферних заповідників: Чорноморського та «Асканія-Нова»; понад 5 тис. історико-культурних об'єктів.

Приморські регіони мають також розвинену мережу культурних (музеїв, театрів, пам'яток історії та архітектури) та лікувальних закладів, що створює сприятливі умови для розвитку круїзного та «медичного» туризму;

Відбувається впровадження нових туристичних маршрутів та нових видів туризму (сільського, винного тощо), реалізуються проекти міжрегіонального та міжнародного співробітництва в рамках програм міжнародної фінансової допомоги.

Безумовно необхідним є вжиття заходів стосовно залучення іноземних туристів до відпочинку в Одеській, Миколаївській, Херсонській областях. Зокрема, організовано промо-тур для білоруських відпочивальників, рекламний тур для представників турецьких туроператорів, в якому взяли участь агенти туристичних компаній Києва, Харкова, Запоріжжя і Дніпропетровська. 28-30 червня в Одесі пройшов фестиваль «Хочу в Одесу»: представлено близько 50 проектів з ремесел, дайвінгу, кондитерської справи, живопису, танцю, вина, рибацької кухні, літньої моди та багато інших.

Розвитку туристично-рекреаційної сфери Півдня України перешкоджають:

- відсутність планів комплексного розвитку природних курортних територій, нелегальне використання ділянок і територій лікувально-оздоровчих місцевостей, нерегульованість процесів приватизації, непродумане та неузгоджене міське та курортне будівництво;
- невідповідність туристичної інфраструктури, зокрема готельного комплексу, міжнародним нормам;
- нерозвиненість соціально-побутової інфраструктури (транспортної, ЖКГ, охорони здоров'я, зв'язку тощо);
- зношеність основних фондів санаторно-курортних та оздоровчих закладів, в переважній більшості яких обладнання не оновлювалось з радянських часів;
- брак кваліфікованих фахівців у туристичній галузі (екскурсоводів, гідів-перекладачів, інструкторів оздоровчо-спортивного туризму тощо);
- погіршення екологічної ситуації, що призводить до зниження якості, а іноді – й до втрати рекреаційних ресурсів: забруднення вод акваторії моря та лиманів, деградація приморських ландшафтів, руйнування берегів тощо;
- незадовільний стан значної кількості екскурсійних об'єктів (Аккерманська фортеця в м. Білгород-Дністровський, садиба Куріса в Комінтернівському районі, будинки Лібмана, Русова, будівлі Англійського клубу в м. Одеса тощо);
- недостатній інформаційний супровід українського туристичного продукту.

На **перебіг поточного туристичного сезону** негативно вплинули деструктивна діяльність проросійських організацій та зростання політичної напруги в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. Зменшення туристичних потоків відбувається і через активну інформаційно-пропагандистську кампанію російських ЗМІ, яка впливає на настрої потенційних туристів з країн СНД, які становили значну частку відпочиваючих в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях.

В Одеській області з початку року скасовано низку заходів, які були традиційними в секторі event-туризму (виставки, ярмарки, культурно-масові заходи). Відвідування туристичних об'єктів і заповнюваність об'єктів тимчасового розміщення опинилася на критично низькому рівні навіть попри те, що більшість готелів, санаторно-курортних і оздоровчих об'єктів не підвищували ціни на послуги розміщення порівняно з сезоном 2013 р. (лише скоригували вартість послуг харчування з урахуванням рівня інфляції).

Очевидно, що у сезоні 2014 року значні втрати понесе ринок круїзного туризму, який за останні роки поступово зростав. Міжнародні круїзні компанії відмінили заходи суден у кримські порти, і, відповідно, деякі з них відмовились від заходу в Одеський морський торговельний порт. Очікувалося, що у 2014 р. Одеський МТП відвідає 154 круїзних лайнери, однак, за попередніми даними, кількість заходів суден у січні-червні скоротилась до 93, під питанням залишається ще 36-39 заходів.

Втрати очікуються і на ринку дунайських круїзів. З запланованих 85 заходів суден у м. Вилкове скасовано 40; з 30 заявлених заходів суден у м. Ізмаїл скасовано 13.

У 2013 р. в акваторію Одеського порту було здійснено 148 заходів туристичних суден, у тому числі 106 іноземних круїзних лайнерів, загальний пасажироборот склав 174,5 тис. осіб, що на 29,6 % більше, ніж у 2012 р. В українську частину дельти Дунаю протягом 2013 р. було здійснено 80 заходів суден, надано послуги 11 тис. іноземних круїзних туристів, що на 1,4 % більше, порівняно з 2012 р.

Характерним є брак відпочивальників на об'єктах бюджетного сегменту, що свідчить про перегляд структури витрат менш заможних категорій споживачів через нестабільне суспільно-політичне та соціально-економічне становище та негативні очікування населення.

Водночас, **стверджувати про зрив туристичного сезону** через зменшення потоку відпочиваючих з країн СНД та падіння платоспроможності внутрішніх туристів **передчасно**, оскільки, на відміну від Криму, травень та червень не є показовими для туристичної галузі приморських регіонів.

Реалізація нових можливостей, які створились для туристичного сектора приморських регіонів, потребуватиме:

- проведення системної модернізації об'єктів інфраструктури у приморських районах;
- передачі в контексті запланованої децентралізації місцевим органам влади функцій з ліцензування суб'єктів господарювання у сфері туризму, що сприятиме спрощенню процедури оформлення суб'єктів господарювання у туристичній сфері, покращить умови ведення бізнесу та розширить базу оподаткування;
- спрямування (залучення) додаткових потоків рекреантів через систему профспілок та Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, які, враховуючи втрату кримських оздоровниць та об'єктів відпочинку, змушені перерозподілити потоки відпочиваючих в межах літнього оздоровчого періоду та активізувати співпрацю з об'єктами, які поки що не залучені до системи масового відпочинку та оздоровлення;
- стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в туризмі, що сприятиме зростанню конкуренції у сфері туристичних послуг та мотивуватиме туристичних агентів і власників засобів розміщення до підвищення якості послуг;
- упорядкування Державного кадастру лікувальних ресурсів та Державного кадастру природних територій курортів з метою забезпечення прозорості, відкритості

використання курортно-рекреаційних територій, їх лікувально-оздоровчих ресурсів. Зазначений крок сприятиме підвищенню ефективності поточного і перспективного використання природних лікувальних ресурсів у санаторно-курортному лікуванні; забезпеченню раціонального видобутку, використання та охорони природних лікувальних ресурсів; створенню сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей; удосконаленню системи проведення природоохоронних заходів, створення округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів;

- подальшого розвитку круїзного судноплавства, сприяння кооперації між портами країн Чорноморського регіону з метою формування інтегрованих туристичних продуктів, орієнтованих на використання внутрішніх водних шляхів (річок Дніпро, Дон, Волга, Дунай) та комбінованих (річка-море) круїзних маршрутів;

- посилення інформаційно-презентаційної складової туристично-рекреаційного продукту приморських областей шляхом проведення рекламно-інформаційних заходів через регіональні та центральні ЗМІ.

- використання міжрегіонального співробітництва, членства приморських регіонів у міжнародних організаціях (Асамблея Європейських регіонів, Конференція приморських регіонів Європи тощо), транскордонного співробітництва, побратимських зв'язків з містами в інших країнах для популяризації вітчизняного туристичного продукту.